

SAAMELAISKÄRÄJIEN KERTOMUS VUODELTA 2012

Saamelaiskäräjät on kokouksessaan 21.3.2012 hyväksynyt seuraavan saamelaiskäräjälain (974/95) 7 §:n mukaisen kertomuksen annettavaksi valtioneuvostolle saamelaisia erityisesti koskevien asioiden kehityksestä vuonna 2012.

1. ERÄISTÄ AJANKOHTAISISTA HANKKEISTA JA TAPAHTUMISTA

1.1. Pohjoismainen saamelaissopimus

Vuonna 2011 käynnistettyjä pohjoismaista saamelaissopimusta koskevia neuvotteluja Suomen, Ruotsin ja Norjan välillä on jatkettu. Saamelaiskäräjillä on kolme jäsentä valtuuskunnassa.

1.2. ILO:n alkuperäiskansasopimuksen nro 169 ratifiointiesteiden poistaminen

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen hallitusohjelman tavoitteena on hallituskauden aikana ratifioida itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskeva kansainvälisen työjärjestön (ILO) yleissopimus 169. Kertomusvuonna oikeusministeriö on selvittänyt Ilo 169-sopimuksen ratifiointiedellytyksiä pyytämällä ministeriöiltä ja saamelaiskäräjiltä lausunnot sopimuksen ratifiointiedellytyksistä. Lausunnossaan 2.4.2012 saamelaiskäräjät näki, että sopimuksen ratifiointille on hyvät edellytykset. Saamelaiskäräjät oli hallituksen iltakoulussa kuultavana 12.12.2012. Iltakoulussa valtioneuvosto vahvisti sitoutumisensa hallitusohjelman saamelaiskirjausten toteutumiseen. Sopimuksen ratifiointiesteiden poistaminen ei kuitenkaan edennyt kertomusvuonna.

1.3. Saamelaiskäräjistä annetun lain muuttaminen

Saamelaiskäräjät osallistuu oikeusministeriön lainsäädäntöhankkeeseen, jonka tehtävänä on selvittää saamelaiskäräjistä annetun lain muutostarpeet ja valmistella ehdotus lain tarkistamiseksi tarvittavilta osin. Tehtävä liittyy hallitusohjelman kirjaukseen, jonka mukaan saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon ja saamelaiskäräjien toimintaedellytyksiä kehitetään. Seitsemänjäseniseen työryhmään, jonka toimikausi on 15.8.2012-31.5.2013, on nimitetty kolme saamelaiskäräjien nimeämää jäsentä ja yksi pysyvä asiantuntija.

1.4. Valtioneuvoston periaatepäätös Suomen luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön strategiasta vuosille 2012–2020

Valtioneuvosto teki 20.12.2012 periaatepäätöksen Suomen luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön strategiasta vuosille 2012–2020. Strategia linjaa myös saamelaisten perinteisen tiedon kytkemisen luonnon monimuotoisuuden turvaamiseen.

1.5. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Nils Muižnieksin vierailu Suomessa

Ihmisoikeusvaltuutettu Nils Muižnieksin tapasi Suomen vierailunsa (11.-13.6.2012) aikana valtion johtoa, eri ministeriöiden edustajia ja saamelaiskäräjien puheenjohtajan. Valtuutettu kehottaa vierailunsa pohjalta tekemässään raportissa 25.9.2012 (CommDH(2012)27) Suomea ratifioimaan Ilo 169-sopimuksen alkuperäiskansojen oikeuksista. Raportissa lähdetään myös siitä, että Suomen tulee taata saamelaisten edustus Ilo-sopimuksen ratifiointiprosessissa ja että Suomen tulee selkiyttää saamelaisten oikeudet maahan ja veteen.

1.6. Kalastuslain kokonaisuudistus

Maa- ja metsätalousministeriössä valmistellaan kalastuslain kokonaisuudistusta. Saamelaiskäräjät on ministeriön työryhmämuistiota 2012:13 koskevassa lausunnossaan 20.6.2012 katsonut, että työryhmän esitys heikentää saamelaisten kulttuurisia oikeuksia kalastukseen.

1.7. Uuden kaivoslain ja uuden vesilain soveltaminen

Uuden kaivoslain (621/11) soveltaminen ja siinä määrätyn kaivosviranomaisen (Tukes) toiminta alkoi kertomusvuonna. Lain 38 §:n vaatimus asian selvittämisestä saamelaisten kotiseutualueella, ei ole toteutunut lain edellyttämällä tavalla kertaakaan, lain edellyttämää yhteistyötä turvallisuus- ja kemikaaliviraston (Tukes) ja saamelaiskäräjien välillä ei ole ollut. Saamelaiskäräjät on esittänyt, että Tukes, saamelaiskäräjät ja kolttien kyläkokous pitäisivät yhteisen kokouksen menettelytavoista, yhteistyöstä ja vaikutusten arviointien tekemisestä saamelaisten kotiseutualueelle kohdistuvien hakemuksien käsittelyn yhteydessä. Lupaviranomainen (Tukes) ei ole arvioinut kaivoslain 50 §:n mukaisesti luvan myöntämisen esteitä. Tukes on tehnyt lupapäätöksiä kuulematta saamelaiskäräjiä lain edellyttämällä tavalla. Saamelaisten perusoikeussuoja ei ole toteutunut kaivoslain toimeenpanossa. Koneellinen kullankaivu edellyttää ympäristönsuojelulain (86/2000) mukaista ympäristölupaa, laissa ei ole säädetty saamelaiskulttuurin heikentämiskiellosta. Ympäristönsuojelulaki vaikeuttaa saamelaisten peruslaillisten oikeuksien toteutumista ja lakia tulisi muuttaa.

Uusi vesilaki (587/11) tuli voimaan 1.1.2012. Lain 2 luvun 8 §:n mukaan saamelaisten kotiseutualueelle sijoittuva tai vaikutuksiltaan sinne ulottuva vesitaloushanke on toteutettava siten, että se ei vähäistä suuremmassa määrin heikennä saamelaisten mahdollisuuksia käyttää heille alkuperäiskansana kuuluvia oikeuksia ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan.

1.7. Kunnallishallinnon rakenne-työryhmän esitys

Saamelaiskäräjät antoi 1.4.2012 valtiovarainministeriön kunta- ja aluehallinto-osastolle lausuntonsa Kunnallishallinnon rakenne-työryhmän selvityksestä (5a/2012). Saamelaiskäräjät totesi lausunnossaan mm., että kunnallishallinnon rakennetyöryhmän esityksessä ei ole huomioitu saamelaisten perusoikeuksia (kieli ja kulttuuri) eikä työryhmän esityksen vaikutuksia saamelaisten kielellisiin ja kulttuurisiin oikeuksiin.

1.8. Purkuhakemukset Korkeimpaan hallinto-oikeuteen

Saamelaiskäräjien hallitus on 7.11.2012 hakenut purkua Korkeimmalta hallinto-oikeudelta (KHO) neljän KHO:n antaman päätöksen osalta koskien saamelaiskäräjävaalien vaaliluetteloon merkitsemistä. Purkua on haettu saamelaisten yleisen edun ja vaaliluettelon luotettavuuden turvaamisen vuoksi.

2. SAAMELAISKÄRÄJIEN TOIMINNASTA

2.1. Saamelaiskäräjien avajaiset ja Saamelaiskulttuurikeskus Sajoksen käyttöönotto

Tasavallan presidentti Sauli Niinistö puolisoineen osallistui Inarissa saamelaiskäräjien vaalikauden avajaisiin sekä saamelaiskulttuurikeskus Sajoksen vihkiäisiin 3.4.2012. Sajos otettiin käyttöön 9.1.2012.

2.2. Saamelaiskäräjien viranomaisille osoitetut aloitteet, esitykset ja lausunnot

Saamelaiskäräjät on osallistunut lainsäädäntöhankkeisiin antamalla lakiesityksistä lausuntoja, ollut kuultavana eduskunnan valiokunnissa ja käynyt esityksistä saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisia neuvotteluja. Saamelaiskäräjät antoi kertomusvuonna lausuntoja yhteensä 68 kpl, aloitteita ja esityksiä 9 kpl sekä muistioita ja kannanottoja 35 kpl, yhteensä 112 kpl. Saamelaiskäräjien tehokasta toimintaa ja vaikutusmahdollisuuksia heikentää resurssipula.

2.2. Avustukset saamenkielisen kulttuurin edistämiseen ja saamelaisjärjestöjen toimintaan

Saamelaiskäräjät jakoi avustuksina saamenkielisen kulttuurin edistämiseen ja saamelaisjärjestöjen toimintaan yhteensä 182 000 euroa sekä saamelaisen taiteen ja kulttuurin edistämiseen osoitetusta määrärahasta 30 000 euroa pohjoismaisten saamelaisjärjestöjen tukemiseen.

Määrärahasta myönnettiin toiminta- ja projektiavustuksia inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielillä toimiville saamelaisyhdistyksille, työskentelyapurahoja ja projektiavustuksia saamelaistaiteilijoille ja käsityöntekijöille sekä julkaisuavustuksia pohjoissaamenkielisen musiikin ja inarinsaamenkielisen lehden julkaisemiseksi. Määrärahaalla on toteutettu monia saamen kieliä elvyttäviä projekteja vuonna 2012, esim. kaupunkisaamelaisnuoriin kohdistettua kielen ja kulttuurinelvyytystä. Saamelaiskäräjät pitää huolestuttavana em. määrärahaan vuonna 2012 kohdistunutta 23 000 euron leikkausta, millä on kielteisiä vaikutuksia saamelaiskulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen sekä saamelaisten järjestötoiminnan toimintaedellytyksiin.

2.3. Saamenkieliset sosiaali- ja terveystalvet

Saamelaiskäräjien kautta maksettiin 600.000 euron määräinen avustus saamelaisten kotiseutualueen kunnille saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvet saatuuden turvaamiseksi. Saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteuttamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa on tärkeää, että määräraha hallinnoidaan saamelaiskäräjien kautta ja että avustuksen määrä vastaisi saamelaisten palvelunkäyttäjien tarvetta (1,4 miljoonaa euroa). Järjestely on vielä epävarmalla perustalla, koska määrärahaa ei ole muutettu pysyväksi siirtomäärärahaksi, mikä vaikeuttaa saamenkielisten talvet pitkäjänteistä suunnittelua, vakituisen koulutetun henkilöstön saatuutta sekä heikentää saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon kehittämistä.

Saamelaiskäräjät sai vuonna 2012 350 000 euroa inarin-, koltan- ja pohjoissaamen kulttuuri- ja kielipesätoiminnan turvaamiseen ja 150 000 euroa saamelaislasten ja —nuorten muuhun kieltä elvyttävään toimintaan saamelaisten kotiseutualueella. Rahoitus myönnettiin kunnille ja talvet tuottajille. Saamelaisten kielipesätoiminnan turvaamiseksi koko maassa tarvittaisiin vähintään 1,6 miljoonan euron siirtomääräraha.

2.4. Saamelaisnuorten toiminta

Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto on jakanut tietoa saamelaisia koskevaa nuorille mm. Skábmagovat-alkuperäiskansojen elokuvafestivaalissa ja Ijahis Idja-alkuperäiskansojen musiikkifestivaalissa. Nuorisoneuvosto osallistui UNPFII:n jäsenen Eva Biaudet:n tekemään tutkimukseen Pohjoismaiden alkuperäiskansojen nuorista ja niiden oikeudesta osallistua päätöksenteko-prosessiin. Nuorisoneuvosto ja Suomen saamelaisnuoret ry järjestivät New Yorkissa 7.-18.5 pidetyssä YK:n alkuperäiskansojen pysyvän foorumin (UNPFII) yhteydessä sivutapahtuman Engaging and Empowering Indigenous Youth 8.5.2012. Nuorisoneuvosto järjesti 10.10. Saamelaisnuoret Suomessa -seminaarin Helsingissä, Eduskunnan Pikku Parlamentti-salissa. Lisäksi nuorisoneuvosto järjesti 11.10. Sápmi Show-katutapahtuman Helsingin Narikkatorilla jakaakseen tietoa saamelaisista.

3. SAAMELAISTEN PERUSOIKEUKSIEN JA IHMISOIKEUKSIEN TOTEUTUMINEN

3.1. Saamelaisten oikeudellisesta asemasta

Perustuslain (PeL) 17 §:n 3 momentin mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään saamen kielilailla (1086/03). PeL 121 §:n 4 momentin mukaan saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään. PeL 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Saamelaisten perustuslaissa turvattun oikeudellisen aseman suhteen ei vuonna 2012 tapahtunut merkittävää edistymistä.

Vapaaehtoiset Akwé: Kon -ohjeet on hyväksytty biodiversiteettisopimuksen (SopS 78/1994) seitsemännessä osapuolikokouksessa, ja ohjeet ovat osa biodiversiteettisopimuksen toimeenpanoa. Sopimus velvoittaa sopimusosapuolia suojelemaan alkuperäiskansojen luonnon monimuotoisuuteen liittyvää perinteistä tietoa, innovaatioita ja käytänteitä. Suomessa Akwé: Kon -ohjeet on tarkoitettu sovellettavaksi saamelaisten kotiseutualueella toteuttavien sellaisten hankkeiden ja suunnitelmien kulttuuri-, ympäristö- ja sosiaalisten vaikutusten arvioinneissa, jotka voivat vaikuttaa saamelaiskulttuuriin, -elinkeinoihin ja kulttuuriperintöön. Ohjeita on testattu Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman laadinnassa. Ohjeiden soveltamista valmistellut saamelaiskäräjien nimeämä työryhmä sai työnsä päätökseen ja esitys Hammastunturin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaksi lähetettiin kertomusvuonna ympäristöministeriön vahvistettavaksi.

3.2. Saamelaisten kielelliset oikeudet ja saamen kielten tilanne

Saamelaisille perustuslaissa turvatut kielelliset oikeudet jäävät suurelta osin toteutumatta. Kaikki Suomessa puhutut saamen kielet ovat häviämisen alla, mutta heikoimmassa asemassa ovat koltan- ja inarinsaame. Saamelaisten kotiseutualueella myös pohjoissaamen tilanne on huolestuttava erityisesti Enontekiön ja Sodankylän kunnissa, joissa tarvitaan tehokkaita toimenpiteitä kielen säilymisen turvaamiseksi ja sen elvyttämiseksi. Kielellisten oikeuksien toteutumisessa alueellisesti heikossa asemassa ovat saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvat saamelaiset.

Saamelaisten kielelliset oikeudet ja hyvän hallinnon periaatteet edellyttävät sitä, että saamelaisten kotiseutualueen kuntien ja valtion viranomaisissa työskentelee saamenkielentaitoista henkilöstöä. Saamenkieliset palvelut toteutuvat sattumanvaraisesti ja viranomaisten saamenkieliset palvelut toteutuvat pitkälti asiakirjakäännöksiä ja tulkkauksen avulla, vaikka saamen kielilain tarkoituksena on tehdä saamenkielisestä asioimisesta luonnollista ja ettei saamenkielisen palvelun saamiseen tarvitse erikseen vedota.

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan yksi vaihtoehto saamenkielisen ammattihenkilöstön saamiseksi kuntien palvelukseen ja sen työssä olevan henkilöstön saamen kielen opiskelun motivoimiseksi on kuntien maksaman kielilisan merkittävä korottaminen siten, että saamen kielen osaamisesta on taloudellista hyötyä. Lisäksi Saamelaiskäräjät on esittänyt saamen kielilain 31 §:n tarkoitetun määrärahan korottamista vastaamaan todellisia tarpeita.

Suomessa on valmisteilla Saamen kielten elvyttämisohjelma. Opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman työryhmän toimenpide-esitykset saamen kielten elvyttämiseksi ovat valmistuneet, ja saamelaiskäräjät kannattaa toimenpideohjelman kiireellistä täytäntöönpanoa siihen tehtyine tarkennuksin ja lisäyksin. Kielenelvyttämisohjelman toimenpiteissä keskeisiä toimia ovat varhaiskasvatus, opetus-, sosiaali- ja terveystyö, kulttuuri ja media sekä elinkeinopolitiikka. Saamelaiskäräjien nä-

kemyksen mukaan kielenelvyttämisen kannalta on ratkaisevaa se, että luonnolliset saamen kielen käyttöympäristöt säilyvät ja saamen kielen käyttö ja saamenkieliset palvelut lisääntyvät. Saamelaiskäräjät on huolissaan siitä, että elvyttämishjelma on viivästynyt eikä sille ole osoitettu resursseja valtion talousarviossa vuodelle 2013.

Saamelaiskäräjät pyrkii kehittämään pohjoissaamen yhteistä terminologiaa. Yhtenäisen terminologian kehittäminen on tärkeää, jotta saamen kieli säilyisi yhtenäisenä ja oppimateriaaleja voitaisiin käyttää enemmän myös naapurimaissa. Saamelaiskäräjät on pyytänyt lisäresursseja terminologiatyön ja inarin- ja koltansaamenkielisen materiaalityön tehostamiseen.

3.3. Saamelaisopetus

Saamenkielisen ja saamen kielen opetuksen kokonaisoppilasmäärä perusopetuksessa ja lukiossa on lisääntynyt edellisestä lukuvuodesta 27 oppilaalla. Lisäys koskee saamelaisten kotiseutualueen kunnissa annettavaa saamenkielistä opetusta (+19) ja saamen kielten aineopetusta (+13). Sen sijaan saamelaisten kotiseutualueen kuntien ulkopuolella saamen kielen opetuksen oppilasmäärä, joka on muutenkin huomattavan pieni, on laskenut edelleen (-5, ollen 39).

Saamelaiskäräjien esitykset saamelaisopetuksen suunnitelmallisesta ja koko maata koskevasta kehittämisestä sekä kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon toteuttamisesta koulutuksen alueella eivät ole edenneet toivotulla tavalla opetus- ja kulttuuriministeriössä. Saamenkielistä opetusta annetaan edelleen (2012-2013) ainoastaan saamelaisten kotiseutualueella ja opetuksen piirissä on yhteensä 170 (+16) perusopetuksen oppilasta ja 3 lukion opiskelijaa (+3). Saamen kielen aineopetusta annetaan yhteensä 379 perusopetuksen ja lukion oppilaalle. Inarinsaamen kielen ja –kielisen opetuksen oppilasmäärä on kasvanut hieman (+2), samoin koltansaamen kielen ja –kielisen oppilasmäärä on kasvanut (+3). Pohjoissaamenkielisen opetuksen oppilasmäärä on kasvanut eniten (+21), kielen aineopetusta saavien määrän pysyessä edellisvuoden tasolla (+1). Yhteensä saamen kielen tai saamenkielistä opetusta koko maassa saa 552 perusopetuksen oppilasta ja lukio- opiskelijaa. Opetuksen ulkopuolelle jää edelleen vähintään 50 % saamelaislapsista ja –nuorista.

Saamelaiskäräjille osoitettiin yhteensä 290.000 euroa valtionavustuksena saamenkielisen oppimateriaalin valmistamiseen. Erityisesti inarinsaamenkielinen oppimateriaalityö on tehostunut. Valtionavustuksella rahoitettiin noin 40 hanketta, joista vuoden aikana valmistui yhdeksän uutta pohjoissaamenkielistä ja viisi uutta inarinsaamenkielistä oppimateriaalia. Lisäksi otettiin seitsemän uudistettua painosta pohjoissaamenkielisistä ja yksi uudistettu painos inarinsaamenkielisestä teoksesta. Suurin oppimateriaalipula koskee koltan- ja inarinsaamen kieliä, lukio- ja ammatillista koulutusta sekä aikuiskoulutusta.

Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä pikaisia toimenpiteitä kielipesätoiminnan ja saamen kielen opetuksen mahdollistamiseksi koko maassa. Saamen kielen opetus tulee saattaa pysyväksi osaksi jokaisen saamelaisoppilaan normaalia koulutyötä. Saamen kielten kielenelvyttämisen kannalta avainasemassa ovat saamenkielinen varhaiskasvatus ja opetuksen kehittäminen.

Puheenjohtaja

Klemetti Näkkäläjärvi

Lakimiessihteeri

Aimo Guttorm